

14.7.2013, klo 13.00 – 13.20
Hapanvellijuhla, Virolahti-viikko, Klamilan satama
Teemu Mökkönen

Arvoisat virolahtelaiset, hyvä Hapanvellijuhlan juhlaväki,

Heti ensimmäiseksi haluan kiittää tästä mahdollisuudesta tulla puhumaan Virolahti-viikon päättäjätapahtumaan. Tänä vuonna tämä juhla pidetään minun kannaltani sopivasti täällä Klamilassa, jonka läheisyydessä olen viettänyt saarella kesiäni lapsuudesta saakka. Alue on minulle rakas ja se on tarjonnut minulle monia muistoja. Ties vaikka mökkimatkan varrella sijaitsevat Tinkasentien hautaröykkiöt ovat tehneet minusta arkeologin.

Nykyaikana eletään suurten kuntaliitosten aikaa. Viime vuosina monet pienet kunnat ovat saaneet väistyä kiihtyvällä vauhdilla uusien jättikuntien tieltä. Vastapainona tälle kehitykselle kiinnostus kotiseutua kohtaan on alati kasvussa. Virolahdella hyvä esimerkki kiinnostuksesta kotiseutuhistoriaa kohtaan ovat vuosina 2003 ja 2008 painetut Pohjakunnan Kyläkirjat, joissa käsitellään läntisen Virolahden rannikkokyläiden historiaa.

Tässä puheessa tulen kertomaan katkelmia Virolahden alueen esihistoriasta, vuosituhansista, ajasta ennen kirjallisia lähteitä. Käytännössä tämä ajanjakso alkaa viimeisen jääkauden lopusta (jolloin ensimmäiset ihmiset saapuivat Suomeen noin 9000 eaa., eli noin 11 000 vuotta sitten) – ja päättyy 1200–1300-luvuilla jaa. (jolloin ensimmäiset kirjalliset lähteet ilmenevät). Ensimmäinen historiallinen maininta Virolahdesta on vuodelta **1336**, jolloin se mainitaan yhtenä kauppapaikkana yhdessä Viipurin ja Vehkalahden kanssa. Tämä on siis aikaa, jolloin Suomessa oli vain yksi kaupunki, Turku.

Esihistoria on aikaa, josta ei ole olemassa kirjallisia lähteitä. En aio pitää tässä mitään seikkaperäistä luentoa eri kulttuurivaiheista, mutta lyhyt perusasioiden selvittäminen lienee paikallaan: Suomessa esihistoria jaetaan kivi-, pronssi- ja rautakauteen. Tämä 1800-luvun lopulla luotu perusjaottelu perustuu raaka-aineisiin joita osattiin käyttää. Kuparikaudesta ei Suomessa vielä puhuta, vaikka äskettäin on selvinnyt, että kuparin käyttö opittiin Venäjällä Äänisen seudulla jo 4000 eaa.

Pronssin käyttötaito leviää Suomeen 1800 eaa. tiedoilla, ja raudan käytön myötä rautakausi alkaa noin 500 eaa.

Esihistoriassa on muutamia suuria kulttuurisia murroskausia. Yksi tällainen on saviastioiden valmistustaito, joka alkoi Suomessa noin 5200 eaa., eli jo samaan aikaan kuin Pohjois-Saksassa. Aiemmin saviastioiden valmistustaidon oletettiin levinneen meille Suomeenkin Lähi-idästä, mutta viimeisen viiden vuoden aikana on selvinnyt, että varhaisin tapa valmistaa keramiikkaa on lähtöisin Pohjois-Kiinasta. Kiinasta taito levisi nopeasti kohti länttä, päätyen Suomeen ja pohjoisessa aina Jäämerelle saakka.

Keramiikan valmistustaidon lisäksi toinen kulttuurinen murroskausi liittyy maatalouden alkun, joka on perinteisesti sijoitettu kivikauden lopulle. Noin 2800 eaa. Suomeen levisi etelämpää Euroopasta nuorakeraaminen kulttuuri, jonka on oletettu tuoneen maatalouden pohjoiseen. Tämän vuoden alussa julkaistujen tutkimustulosten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että

maanviljely alkoi Suomessa jo huomattavasti aikaisemmin. Pohjois-Kymenlaaksosta tehtyjen tutkimusten perusteella ensimmäiset viljelyvaiheet ajoittuvat samaan aikaan saviastioiden valmistustaidon omaksumisen kanssa – Jaalassa viljeltiin tattaria jo 5200 eaa., ja ohraa 4200 eaa.

Varhaisista viljelyhavainnoista huolimatta maatalous ei tullut vielä pitkään aikaan pääelinkeinoksi, vaan Virolahdenkin alueen asukkaiden toimeentulon perustana pysyi metsästys ja kalastus. Vasta pronssikaudella ja rautakauden alussa maatalouden suurempi merkitys toimeentulon perustana voimistui eteläisimmässä osassa Suomea, kuten täällä Kymenlaaksossa. Tosin vielä keskiajallakaan Virolahdella ei oltu viljan suhteen täysin omavaraisia, ja Virosta on tuotu viljaa alueelle koko historian tuntema aika aina 1900-luvun alkupuolelle saakka.

Virolahdelta tunnetaan kymmenittäin esihistoriallisia kohteita. Pääosin nämä ovat eri laatuisia kivikautisia asuinpaikkoja, joista osalla on asuttu vakituisesti ja osa on toiminut vain pyyntiretkien leiripaikkoina. Kivikautiset asuinpaikat sijaitsevat yleisesti kivikauden aikaisen rannan tuntumassa. Koska jääkauden jälkeinen maankohoaminen nostaa yhä maankuorta (Virolahdella tämä kohoaminen on hieman reilu 2 mm vuodessa), kivikauden löydöt sijaitsevat nykyisin 28–12 m meren pinnan yläpuolella olevalla vyöhykkeellä (painotus 20 m mpy molemmin puolin < > transgressio).

Kuten muuallakin Suomessa, niin myös täällä Virolahdella kivikautta nuorempia asutuksen merkkejä tunnetaan huomattavan vähän. Pronssikaudelle ja rautakauden alkuun ajoittuvia hautaröykkiöitä tunnetaan jonkun verran, mutta asuinpaikat ovat lähes tuntemattomia. Maa ei suinkaan autioitunut, kuten aikoinaan luultiin, vaan kyse on siitä, että pronssi- ja rautakautiset asuinpaikat eivät löydy yhtä helposti kuin kivikauden asumukset. Tähän kulttuuriseen näkymättömyyteen on useita syitä: yksi keskeisimmistä lienee se tosiseikka, että saviastioiden käyttö väheni ja tilalle tuli orgaanisesta aineesta, kuten puusta ja luusta tehtyjä esineitä, jotka ovat maatuneet ajan myötä. Pronssi- ja rautakauden asuinpaikan löytäminen on siksin huomattavasti vaikeampaa kuin kivikautisen.

Virolahti tunnetaan erityisesti muutamasta ainutlaatuisesta löydöstä. Nämä ovat Vaalimaanjoen varresta Mattilan VPK:n asuinpaikalta löydetty piikivistä nyrhimällä tehty ihmishahmo, ja Lapurin saaren ja Siikasaaren välisestä salmesta löydetty laivan hylky. Nämä löydöt tehtiin 1960-luvun alussa ja 1970-luvun alussa. Seuraavaksi kerron näistä löydöistä hieman lisää, jonka jälkeen kerron hieman viime vuosien uusista löydöistä, ja siitä, mikä näissä uusissa löydöissä on erityisen arvokasta.

Mattilan VPK:n kivikautinen ihmisfiguuri on uniikki löytö Suomessa. Sen vastineet löytyvät Venäjältä, ja se ajoittuu suurin piirtein 5000 vuoden ikäiseksi, noin 3000 eaa. Mattilan VPK:n asuinpaikan löydöissä näkyy alueen yhteydet eri suuntiin: mukana on paikallisen kampakeramiikan lisäksi asbestikeramiikkaa (jota valmistettiin Ääniseltä Sisä-Suomen kautta ja Pohjanmaalle ulottuvalla vyöhykkeellä) sekä nykyisen Venäjän ja Viron alueille viittaavaa aineistoa. Tämä eri suunnista tulevien vaikutusten sekoittuminen on nimenomaan Virolahdelle tyypillinen piirre, joka tulee esiin noin 3500 eaa. alkaen.

Toinen Virolahden tunnetuin löytö on Lapurin hylky. Sitä pidettiin pitkään Suomen ainoana viikinkialuksena, ja se yhdistettiin viikinkien Venäjän jokireiteille suuntautuneeseen Idäntiehen. 1990-luvun aikana tehdyt uudet radiohiiliajoitukset ja aluksen esineistön uusi analyysi osoittaa

kuitenkin, että hylky on 2-300 vuotta viikinkejä nuoremmalta ajalta. Se ajoittuu keskiajalle, aivan 1200-luvun lopulle. Tämä ei tee hylystä yhtään vähemmän kiinnostavaa: kyseessä on viikinkiveneiden rakennustraditiota jatkava alus, jossa yhdistyy sekä Itämeren itä- että länsireunalle ominaisia rakennuspiirteitä. Hylystä on löydetty Hansakaupan välittämää saksalaista kivisavikeramiikkaa. Hylky liittyy mielenkiintoiseen varhaiseen historialliseen vaiheeseen, jolloin Virolahden Porolahden ympäristössä sijaisi Munkkiniemen hallintokartano, Virolahdelle levisi ruotsalaista uudisasutusta ja Tallinnan kaupunki liittyi hansaliittoon (1285).

Menneisyys ei ole pysyvää, vaan esihistoriallinen aika on jatkuvassa muutoksen tilassa. Uusia keskiaikaisia historiallisia lähteitä löytyy vain harvoin, mutta uusia esihistoriallisia kohteita on löydettävissä koko ajan. Myös ajoitustekniikan kehitys vaikuttaa tulkintoihin. Uusien löytöjen myötä vanha tulkinta täydentyy tai muuttaa joskus käsityksiä suurestikin. Tässä aivan lähellä, Järvenkylän Meskäärtyssä, sijaitsee kivikautinen kolmihuoneisen suurtalon pohja. Kohde löytyi vuonna 2007 Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen tutkimuksissa, ja paikalla on järjestetty arkeologiset kaivaukset vuosina 2010 ja 2013, kuukausi sitten.

Löytöaikanaan vuonna 2007 Meskäärtyyn asumus oli ainoa laatuaan koko Etelä-Suomessa. Kyseessä on lattiatasoltaan maahan kaivettu vallien ympäröimä asumus, niin sanottu *asumuspainanne*. Ulkomitoiltaan noin 45 x 20 m kokoisen asumuksen lähimmät vastineet löytyivät Venäjältä Äänisen suunnalta ja Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalta. Asumuksen sisätilojen yhteenlaskettu pinta-ala on liki 250 neliötä. Suuren koon lisäksi asumuksessa on muitakin erityisiä piirteitä:

- 1) Asumuksen löytöaineisto, varsinkin keramiikka, oli poikkeavaa, eikä sitä pystytty aluksi sijoittamaan selkeästi Suomesta tunnettuihin keramiikkatyyleihin.
- 2) Asumuksen seinärakenteissa on käytetty sekä pystypaaluja että maalla täytettyjä hirsikehikkoja (molemmat Suomen asumuspainanteista aiemmin tuntemattomia)

Meskäärtyyn asumus on harvinaisuus. Se on harvinaisempi löytö kuin esimerkiksi kalliomaalaus.

Nyt vuoden 2010 jälkeen tehtyjen tutkimusten perusteella tiedämme Meskäärtyyn arvoituksellisesta kohteesta jo enemmän. Kohde ajoittuu aikaan 3600–2800 eaa. On oletettavaa, että asumuksen pohjan kaikki kolme huonetta eivät olleet yhtä aikaa asuttuina, vaan jokaisella huoneella on oma jälleenrakennushistoriansa. Arvoitukselliselle keramiikalle on löytynyt vastineita Virosta, (Tallinnasta ja Saarenmaan suunnalta). Meskäärty ei ole enää aivan yksin, sillä Virolahden Karpankankaalta on löydetty lisää isokokoisia asumusten pohjia, joiden keramiikka-aineisto vastaa Meskäärtyyn löytöjä. Vastaavaa aineistoa löytyy Kaakkois-Suomen rannikkoalueelta myös muutamalta aiemmin tunnetulta kohteelta.

Tarkentuneet ajoitusmenetelmät ja uudet analyysit ovat viime vuosina muuttaneet käsityksiä kulttuurivaiheista. Aiemmin oletettiin, että Suomen kampakeraaminen kulttuuri ja etelästä saapunut nuorakeraaminen maatalouskulttuuri seurasivat ajallisesti toinen toisiaan. Nyt näyttää siltä, että tämän yhden suuren murroskauden kehitys ei olekaan mennyt kuten aiemmin on arveltu. Uusien ajoitusten perusteella tilanne on toinen: kampakeraamisen ja nuorakeraamisen kulttuurin väliin jää 5-600 vuoden mittainen tyhjä aukko, tuntematon kulttuurivaihe.

Alle kuukausi sitten valmistui uusia radiohiiliajoituksia Meskäärtyyn vuoden 2010 kaivauksilta, jotka avasivat mielenkiintoisia uusia näkökulmia: Meskäärtyyn asumuksen käyttövaiheet ajoittuvat juuri tuohon materiaaliselta kulttuuriltaan aiemmin tuntemattomaan vaiheeseen.

Meskäärtyyn kaivauksia pyritään jatkamaan, ja kaivetun aineiston jatkotutkimukselle haetaan jatkossa lisää rahoitusta.

Tässä vaiheessa on syytä viimein kertoa, miten päädyin tutkimaan Virolahtea. En päätenyt tänne kesävirolahtelaisuuteni kautta, vaan tein lenkin Saimaan ja Karjalankannaksen kautta. Helsingin yliopistolla oli laajempi tutkimussuunnitelma, jonka Saimaan puoli toteutettiin 1990-luvulla, Karjalankannaksen osuus 2000-luvun alussa, ja tarkoitus oli jatkaa seuraavaksi tutkimusta Kaakkois-Suomessa. Nämä laajemmat tutkimukset eivät Kaakkois-Suomen osalta koskaan toteutuneet, mutta omalta osaltani tutkimus Virolahdella alkoi vuosina 2005–2007 eri kulttuurirahastojen tuella, ja tulee vielä jatkumaan Meskäärtyyn osalta monia vuosia. En ole tehnyt tutkimusta yksin, vaan mukana on ollut useita opiskelijoita, valmistuneita arkeologeja sekä luu- ja siitepölytutkijoita.

Virolahdella on rikas esihistoria. Virolahden monipuoliset arkeologiset löydöt ovat jääneet turhaan sivuun tutkimuksen valtavirrasta. On ollut suuri ilo tehdä tutkimusta juuri Virolahdella. Tutkimusten kautta tuttu seutu on tullut entistäkin tutummaksi ja olen saanut tutustua teihin paikallisiin asukkaisiin aiempaa läheisemmin. Erityiskiitos Ylä-Pihlajan Mäkipirtin porukalle ja Järvenkylän perheelle avusta ja myötämielisestä suhtautumisesta tutkimuksiin. Kiitos Klamilan Vedon Mäkimajan porukalle. Kiitos myös Klamilan seutu ry:lle ja Virolahden kunnalle, että sain tulla puhumaan tähän tilaisuuteen. Toivon, että Virolahden kunta suhtautuu myönteisesti alueen esihistorian tutkimukseen ja käyttää sitä hyväkseen mahdollisuuksien mukaan niin matkailussa ja alueen markkinoinnissa kuin kotiseutuopetuksessa.

Virolahdella on vielä paljon löydettävää. Paikalliset asukkaat tuntevat kotiseutunsa parhaiten ja ovat keskeisessä osassa esihistoriallisten kohteiden löytämisessä. Esimerkiksi Häppilästä muutama vuosi sitten löydetyt varhaisrautakautiset kirveet ovat harrastajan tekemiä löytöjä. Vaikka Suomen muinaisjäännösrekisteri, siis perustiedot kaikista Suomen esihistoriallisista kohteista, on Internetissä vapaasti kaikkien selattavissa, esihistoriasta voi olla vaikea ottaa selvää itsenäisesti. Siinä missä maallikon on vaikea ymmärtää mitä hän on löytänyt, tutkija voi saada saviastian palasta irti paljonkin. Mikäli teillä on kysyttävää tai haluatte tulla keskustelemaan aiheesta, sopii tulla nykäisemään hihasta.

Kiitos.